

Голові разової спеціалізованої вченої ради
за розгляду та захисту дисертації
на здобуття ступеню доктора філософії,
доктору юридичних наук, професору,
в.о. завідувача кафедри порівняльного
і європейського права
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
Буроменському М.В.

ВІДГУК

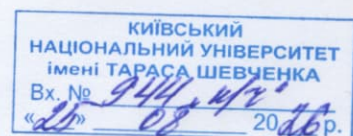
офіційного опонента, кандидата юридичних наук, доцента,
доцента кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету

НЕВАРИ Лілії Михайлівни

на дисертацію **ЛУК'ЯНЧЕНКО Євгенії Володимирівни**
«Міжнародно-правовий механізм протидії дезінформації
та пропаганді», подану на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 29 - Міжнародні відносини
за спеціальністю 293 - Міжнародне право

Актуальність теми дисертаційної роботи. Інформаційний простір упродовж останніх двох десятиліть перетворився з допоміжного середовища комунікації на самостійний об'єкт міжнародно-правового впорядкування. Поширення цифрових платформ, алгоритмічних рекомендаційних систем та генеративних технологій змінило не лише швидкість і масштаб обігу відомостей, а й саму природу впливу на суспільну свідомість: дезінформація та пропаганда набули ознак транскордонного явища, наслідки якого зачіпають одночасно права людини, демократичні процедури та міжнародний мир і безпеку.

Правова наука дотепер не виробила узгодженої відповіді на питання, у межах якої галузі та за допомогою яких засобів міжнародне право має

реагувати на інформаційні впливи. Відповідні норми розосереджені між правом прав людини, міжнародним гуманітарним правом, міжнародним кримінальним правом, правом міжнародної інформаційної безпеки та регіональними правопорядками, а значна частина регулювання здійснюється інструментами «м'якого права» і саморегулювання цифрових платформ. За таких умов спроба комплексно описати цей нормативно-інституційний масив як єдиний механізм є науково виправданою і своєчасною.

Для України обрана тема має додатковий і цілком практичний вимір. Збройна агресія російської федерації супроводжується інформаційними операціями безпрецедентного масштабу, спрямованими водночас на українську аудиторію, суспільства держав-партнерів та інституції міжнародних організацій. Одночасно набуття Україною статусу держави-кандидата на членство в Європейському Союзі актуалізує потребу в адаптації національного законодавства до європейських стандартів цифрового регулювання. Особливої уваги заслуговує гендерний вимір проблематики, який донедавна залишався на периферії досліджень і який здобувачка обґрунтовано виводить у площину міжнародного кримінального права. Викладене підтверджує, що тема, обрана Лук'янченко Є. В., є актуальною як для доктрини міжнародного права, так і для правотворчої та правозастосовної практики.

Ступінь наукової обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, рівня виконання поставленого наукового завдання, опанування методології наукової діяльності. Мету дослідження сформульовано як комплексний аналіз міжнародно-правового механізму протидії дезінформації та пропаганді, визначення його теоретико-правових засад і організаційно-правових складових та розроблення пропозицій щодо вдосконалення відповідної системи в Україні. Об'єктом дослідження визначено суспільні відносини у сфері міжнародно-правової протидії дезінформації та пропаганді, предметом - власне міжнародно-правовий механізм такої протидії. Поставлені десять дослідницьких завдань логічно узгоджені з метою і послідовно розв'язані у тексті роботи.

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових та спеціальних методів. Загальнонаукові методи індукції, дедукції, аналізу та синтезу застосовано впродовж усього дослідження. Історико-правовий метод використано при вивченні еволюції концепцій дезінформації і пропаганди та етапів становлення національного інституту

протидії їм; порівняльно-правовий - при зіставленні досвіду Європейського Союзу, Ради Європи та окремих держав; метод системного аналізу - при дослідженні організаційно-правового механізму як цілісної системи та при розробленні пропозицій для України; герменевтичний - при тлумаченні понять «дезінформація», «пропаганда», «гендерна дезінформація», «обчислювальна пропаганда» та положень міжнародних актів. Добір методів є адекватним предмету і забезпечив достовірність одержаних результатів.

Структура дисертації є логічною та підпорядкованою внутрішній послідовності наукового пізнання. Робота складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що охоплюють десять підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатка. Загальний обсяг дисертації становить 197 сторінок, список використаних джерел налічує 240 найменувань, серед яких значна частка іншомовних, що свідчить про належне опрацювання зарубіжної доктрини та джерельної бази.

У першому розділі «Теоретико-правові засади міжнародно-правової протидії дезінформації та пропаганді» простежено еволюцію відповідних концепцій від давніх цивілізацій до цифрової доби, проаналізовано перші спроби міжнародної спільноти реагувати на недобросовісне використання інформації в межах Ліги Націй, досліджено національне нормативно-правове забезпечення протидії дезінформації та систематизовано доктринальні концепції - ліберально-правову, безпекову й медіацентричну (технологічну). Заслугує на схвалення виявлення розбіжностей у переліках інформаційних правомочностей між Конституцією України, Цивільним кодексом України та Законом України «Про інформацію».

Другий розділ «Організаційно-правовий механізм міжнародно-правової протидії дезінформації та пропаганді» присвячено універсальним механізмам протидії у площині міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та міжнародного кримінального права, регіональним механізмам Європейського Союзу і Ради Європи, а також організаційно-правовим засобам протидії російській дезінформації. Науковий інтерес становить дослідження гендерної дезінформації крізь призму гендерного переслідування як злочину проти людяності із залученням новітньої практики Міжнародного кримінального суду.

Третій розділ «Співробітництво між Україною та ЄС в протидії дезінформації та пропаганді» містить характеристику організаційно-правових

та інституційних механізмів Європейського Союзу, аналіз нормативного, інституційного, аналітичного і практичного вимірів двостороннього партнерства та обґрунтування напрямів реформування національної системи. Висновки до розділів і загальні висновки узгоджені зі змістом роботи та поставленими завданнями.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження. Дисертація є однією з перших у вітчизняній науці міжнародного права спроб комплексно дослідити міжнародно-правовий механізм протидії дезінформації та пропаганді в єдності його універсальної, регіональної та двосторонньої складових із залученням гендерного виміру.

Уперше здійснено дослідження зазначеного механізму, що дозволило встановити взаємозв'язок між гендерно-спрямованою дезінформацією та гендерним переслідуванням як формою міжнародного злочину. На основі системного аналізу діяльності Росспівробітництва та мережі «Русский мир» обґрунтовано їх роль як інструментів поширення державної дезінформації під прикриттям культурного обміну. Запропоновано комплексну модель удосконалення національної системи протидії, що охоплює створення Національного хабу інформаційної стійкості, впровадження системи раннього попередження на основі штучного інтелекту, програми кризового реагування та правової підтримки журналістів, а також систему ключових показників ефективності. Виокремлено етапи історико-правового розвитку міжнародних механізмів протидії дезінформації та пропаганді.

Удосконалено понятійний апарат у цій сфері шляхом уточнення змісту та співвідношення понять «дезінформація», «пропаганда», «фейкові новини», «постправа» й «обчислювальна пропаганда»; підходи до класифікації доктринальних концепцій із виокремленням ліберально-правового, безпекового та медіацентричного напрямів і обґрунтуванням їх взаємодоповнюваності; аналіз договірних та інституційних механізмів Європейського Союзу і Ради Європи з урахуванням новітніх актів - Регламенту про цифрові послуги, Регламенту про цифрові ринки та Регламенту про прозорість і таргетування політичної реклами.

Подальшого розвитку набули теоретичні положення щодо ролі гендерної дезінформації як інструменту гендерного переслідування в умовах збройних конфліктів та діяльності авторитарних режимів; концептуальні основи двостороннього співробітництва Україна - ЄС; положення про роль громадянського суспільства, фактчекінгових організацій і незалежних медіа як

невід'ємних складових ефективної системи протидії. Особливо цінним видається обґрунтування здобувачкою тези про те, що переслідування може здійснюватися не лише через фізичне насильство, а й шляхом інституціоналізації дискримінаційних норм, підживлених пропагандою та неправдивими наративами.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів. Теоретичне значення дослідження полягає у формуванні цілісного уявлення про нормативну та інституційну складові міжнародно-правової протидії дезінформації і пропаганді, у систематизації доктринальних підходів до цієї проблематики та у введенні гендерного виміру інформаційних впливів у предметне поле міжнародного кримінального права. Одержані результати можуть слугувати підґрунтям для подальших наукових розвідок щодо правового статусу цифрових платформ, меж допустимого обмеження свободи вираження поглядів та кваліфікації інформаційних операцій за міжнародним правом.

Практичне значення проявляється у кількох напрямках. У нормотворчій діяльності висновки дисертації можуть бути враховані при розробленні стратегій і концепцій інформаційної безпеки, удосконаленні національного законодавства та гармонізації його з правом Європейського Союзу в межах євроінтеграційного процесу. У правозастосовній діяльності запропоновані класифікації та узагальнення кращих практик здатні полегшити роботу Центру протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України, Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення. В освітньому процесі матеріали дисертації можуть бути використані при викладанні навчальних дисциплін «Міжнародне публічне право», «Право Європейського Союзу», «Інформаційне право», «Медіаправо», «Інформаційна безпека».

Оцінювання наукових публікацій здобувача. Основні положення дисертації висвітлено у 10 наукових та навчально-методичних публікаціях, з них: 1 - розділ у колективній монографії, 5 наукових статей (1 - у співавторстві) у наукових фахових виданнях України, 1 - аналітичний огляд (у співавторстві), 2 публікації апробаційного характеру, 1 навчально-методичний посібник (у співавторстві). Публікації відображають зміст усіх трьох розділів роботи, є взаємопов'язаними за проблематикою та засвідчують послідовність наукового пошуку здобувачки.

Результати дослідження апробовано на засіданні кафедри порівняльного і європейського права Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також на двох міжнародних науково-практичних конференціях - «Малиновські читання» (27-28 листопада 2025 р., м. Острог) та «Міжнародне гуманітарне право та основи безпеки у період збройних конфліктів» (6 лютого 2025 р., м. Київ). Особливістю наукового почерку авторки є поєднання міжнародно-правового аналізу з гендерною оптикою та увага до практичного інструментарію протидії інформаційним загрозам.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Позитивно оцінюючи теоретичний рівень роботи, її наукову новизну та практичну спрямованість, вважаємо за доцільне звернути увагу на окремі положення, які мають дискусійний характер або потребують додаткового обґрунтування та роз'яснення під час публічного захисту.

1. Потребує узгодження періодизація історико-правового розвитку міжнародних механізмів протидії. Серед положень новизни, що пропонуються на захист, зазначено виявлення та систематизацію семи етапів історико-правового розвитку міжнародних механізмів протидії дезінформації та пропаганді - від передінтернаціональної фази до сучасного етапу цифрового регулювання. Водночас у тексті роботи (підрозділ 1.1, висновки до Розділу 1, анотація) послідовно наводиться інша періодизація - чотири ключові етапи еволюції концепцій дезінформації та пропаганди: витоки та релігійний етап (до XVII ст.), військово-політичний етап (XIX - середина XX ст.), епоха Холодної війни та цифровий етап. Поняття «передінтернаціональна фаза» більше в дисертації не вживається, а сім етапів ніде не названо й не охарактеризовано.

Дискусійність має два виміри. По-перше, залишається нез'ясованим співвідношення двох періодизацій: чи йдеться про різні об'єкти (еволюцію концепцій як соціального явища та еволюцію правового реагування на нього), чи про різні редакції одного й того самого результату. По-друге, періодизація саме правових механізмів має спиратися на нормативні маркери - появу відповідних договорів, резолюцій, інституцій. Показово, що поза увагою авторки залишилися ті інструменти, які найкраще виконали б цю функцію: Міжнародна конвенція про використання радіомовлення в інтересах миру (Женева, 23 вересня 1936 р.), що прямо зобов'язала держави припиняти мовлення, здатне підбурювати до порушення миру, та поширення завідомо

неправдивих відомостей, а також Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 110 (II) від 3 листопада 1947 р. «Заходи, яких слід вжити проти пропаганди та підбурювачів нової війни». Їх залучення дозволило б показати спадкоємність між міжвоєнним досвідом Ліги Націй, докладно висвітленим у підрозділі 1.2, та сучасним цифровим регулюванням.

2. Потребує уточнення авторське розуміння структури міжнародно-правового механізму протидії та критеріїв класифікації його складових. Поняття «міжнародно-правовий механізм протидії дезінформації та пропаганді» становить предмет дослідження і винесене в назву роботи, однак його авторська дефініція та внутрішня будова (нормативна, інституційна, процедурна складові, засоби контролю за виконанням) прямо не сформульовані. Наслідком цього є певна непослідовність класифікації. Так, назва підрозділу 2.2 - «Договірні та регіональні механізми протидії дезінформації та пропаганді в Європейському Союзі та Раді Європи» - поєднує критерій юридичної природи джерела («договірні») з просторово-територіальним критерієм («регіональні»), тоді як основним його змістом є аналіз Регламенту про цифрові послуги, Регламенту про цифрові ринки та Регламенту про прозорість політичної реклами, які є актами вторинного права Європейського Союзу і за своєю природою не належать до міжнародних договорів.

Аналогічна невизначеність простежується у співвідношенні підрозділів: механізми Європейського Союзу досліджуються двічі - у підрозділі 2.2 (с. 91-97) і значно докладніше у підрозділі 3.1 (с. 119-139), а підрозділи 2.3 і 2.4 мають близький предмет, що зумовлює повторення окремих положень. Було б корисно, аби авторка під час захисту сформулювала визначення міжнародно-правового механізму протидії, окреслила його елементи та пояснила, за яким критерієм розмежовано зазначені підрозділи.

3. Поза системним аналізом залишилася стаття 20 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права як нормативна основа протидії пропаганді. У підрозділі 1.2 стаття 20 Пакту згадується одним реченням - як норма, що забороняє будь-яку пропаганду війни та виступи на користь національної, расової чи релігійної ненависті. Далі вона до аналізу не залучається, тоді як ліберально-правовий підхід у підрозділі 1.3 будується виключно на статті 19 Пакту та статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Тим часом стаття 20 є фактично єдиною універсальною договірною нормою, яка прямо оперує терміном «пропаганда» і встановлює позитивний

обов'язок держав заборонити її законом, а отже, мала б посідати центральне місце в дослідженні з такою назвою.

Поза увагою залишилися принаймні чотири пов'язані питання: співвідношення статей 19 і 20 Пакту в тлумаченні Комітету ООН з прав людини (Загальний коментар № 34 від 2011 року); змістовний обсяг поняття «пропаганда війни» і те, чи охоплює воно сучасні дезінформаційні кампанії, які не містять прямих закликів до збройного конфлікту; значна кількість застережень і тлумачних заяв до статті 20, зроблених низкою західних держав, що істотно послаблює її універсальність і створює асиметрію зобов'язань; нарешті, стан національної імплементації цього обов'язку - стаття 436 Кримінального кодексу України «Пропаганда війни» наведена в роботі лише в переліку норм, без аналізу її співвідношення з міжнародним стандартом та ефективності застосування.

4. Потребує додаткового обґрунтування теза про доведену кореляцію між фінансуванням російських культурно-гуманітарних структур та актами збройної агресії. Серед положень новизни зазначено, що на основі системного аналізу діяльності Росспівробітництва та мережі «Русский мир» доведено кореляцію між збільшенням їх фінансування та актами збройної агресії російської федерації проти України; у загальних висновках вона конкретизована як кореляція між періодами рекордного фінансування цих структур (2015 та 2023 роки) та актами агресії. Сама постановка питання є цікавою і практично значущою, проте формулювання «доведено» видається надто категоричним щодо наведеного обсягу емпіричних даних.

Дискусійними є щонайменше три моменти. По-перше, два спостереження методологічно недостатні для висновку про наявність кореляції; аргументацію істотно посилило б наведення бюджетного ряду за тривалий період у порівнянних величинах, з урахуванням інфляції та курсової динаміки, а також зіставлення з фінансуванням аналогічних структур інших держав. По-друге, обидва названі роки є наступними щодо актів агресії 2014 та 2022 років, що дозволяє припустити протилежну спрямованість зв'язку: зростання фінансування могло бути не передумовою, а наслідком агресії та засобом її інформаційного супроводу; авторці варто пояснити, який саме напрям зв'язку вона обстоює. По-третє, у роботі не розкрито відмінності у правовому статусі досліджуваних структур - Росспівробітництво є федеральним органом виконавчої влади, тоді як «Русский мир» створювався

як фонд, - а ці відмінності мають безпосереднє значення для добору адекватних засобів реагування, зокрема санкційних та обмежувальних.

5. Дискусійними є питання визначення меж державного втручання у сферу протидії дезінформації та збереження свободи вираження поглядів, доцільності запровадження в Україні окремих механізмів регулювання цифрового простору за зразком ЄС, ефективності чинної багаторівневої системи протидії дезінформації в умовах воєнного стану, ролі державних органів і цифрових платформ у виявленні та обмеженні поширення недостовірної інформації, а також необхідності централізації управління інформаційною безпекою. Окрему наукову дискусію викликає питання правового визначення гендерної дезінформації, меж її відмежування від свободи слова та особливостей протидії маніпулятивним інформаційним кампаніям, спрямованим на дискредитацію жінок і гендерної рівності як складової демократичного розвитку суспільства.

Висловлені зауваження мають дискусійний характер, спрямовані на поглиблення наукової полеміки під час публічного захисту і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. Обґрунтованість сформульованих авторкою висновків та достовірність одержаних нею результатів сумнівів не викликають.

Відсутність порушення академічної доброчесності. У дисертації викладено результати власних досліджень авторки, використання ідей, результатів і текстів інших науковців супроводжується посиланнями на відповідні джерела. Публікації здобувачки взаємопов'язані за змістом та узгоджені з темою дисертації. Стосовно праць, підготовлених у співавторстві, у вступі належним чином визначено особистий внесок авторки. Ознак порушення академічної доброчесності, які ставили б під сумнів самостійний характер виконаного дослідження, не виявлено.

Ідентичність змісту анотації та основних положень дисертації. Анотацію подано українською та англійською мовами; за структурою та обсягом вона відповідає встановленим вимогам. Її зміст узгоджується з основними положеннями дисертації, відображає мету, завдання, наукову новизну та ключові результати дослідження. Положень чи ідей, які не знайшли відображення в основному тексті роботи, анотація не містить.

Загальний висновок та оцінка дисертації. Дисертаційна робота Лук'янченко Євгенії Володимирівни на тему «Міжнародно-правовий механізм протидії дезінформації та пропаганді» є самостійно виконаним,

завершеним науковим дослідженням. За актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю та достовірністю одержаних результатів, їх теоретичною і практичною значущістю, повнотою викладення в опублікованих працях та оформленням вона відповідає галузі знань 29 «Міжнародні відносини» та спеціальності 293 «Міжнародне право», а також вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами), і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами).

З огляду на викладене, авторка дисертації **Лук'янченко Євгенія Володимирівна** за результатами публічного захисту заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії у галузі знань 29 «Міжнародні відносини» за спеціальністю 293 «Міжнародне право».

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародного,

цивільного та комерційного права

Державного торговельно-економічного

університету

Лілія НЕВАРА

Підпис Л. Нева засвідчую

Заст. Начальник відділу кадрів

Н. Шевченко

